

ВИБІРКОВІ ТА ІНДИВІДУАЛЬНІ СТАВЛЕННЯ У СТРУКТУРІ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПОЗИЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті викладено результати теоретичного та емпіричного дослідження особливостей вибіркового та індивідуального ставлення у структурі інформаційно-психологічної позиції особистості. Для визначення вибіркового ставлення на емпіричному рівні досліджено стилі засвоєння інформації, для виявлення індивідуального ставлення обрано когнітивні стилі як своєрідні способи обробки інформації. Встановлено значущі кореляційні зв'язки між показниками різних видів ставлень, а також можливості вдосконалення вибіркового ставлення до інформації студентів.

Ключові слова: особистість, ставлення, вибіркоче ставлення, індивідуальне ставлення, стилі засвоєння інформації, когнітивні стилі, інформаційно-психологічна позиція.

Шишкіна К. Ю. Избирательные и индивидуальные отношения в структуре информационно-психологической позиции личности. В статье отображены результаты теоретического и эмпирического исследования особенностей избирательного и индивидуального отношения в структуре информационно-психологической позиции личности. Для определения избирательного отношения на эмпирическом уровне исследовано стили усвоения информации, для выявления индивидуального отношения избрано когнитивные стили как своеобразные способы обработки информации. Установлены значимые корреляционные связи между показателями разных видов отношений, а также возможности усовершенствования избирательного отношения к информации студентов.

Ключевые слова: личность, отношение, избирательное отношение, индивидуальное отношение, стили усвоения информации, когнитивные стили, информационно-психологическая позиция.

Shyshkina Kh. Yu. Selective and Individual Attitudes in the Structure of Person's Informational and Psychological Position. The results of theoretical and empirical study of selective and individual attitudes' peculiarities in the structure of person's informational and psychological position are highlighted. To define the selective attitude on the empirical level, the styles of informational adaptation are analyzed, to identify the individual attitude the cognitive styles as the peculiar ways of information processing are chosen. Significant correlations between different types of relations, as well as ways to improve the selective attitude to the information of students are established.

Key words: person, attitude, selective attitude, individual attitude, the styles of informational adaptation, cognitive styles, informational and psychological position.

Постановка наукової проблеми та її значення. Важко переоцінити сьогодні ту роль, яку відіграє інформація у розвитку сучасного суспільства. Вона дає змогу людству активно взаємодіяти з природою, допомагає здійснити інтеграцію людських зусиль та стосунків не лише у певних галузях, а й в усій людській діяльності загалом. Інформація стала основним ресурсом людства, основою для соціального, психологічного й технічного розвитку. Вона є ключовою сутністю життя особистості. Тому з кожним днем виникає потреба в адекватному сприйнятті, переробці та правильному використанні значних потоків інформації.

Так, психологічна позиція людини представлена системою її основних життєвих ставлень, що регулює прояви особистості в усіх сферах, зокрема в інформаційній. Відповідно психологічна позиція особистості в контексті інформаційного суспільства представлена системою ставлень до інформації. Важливим, на наш погляд, є поглиблене вивчення системи ставлень до інформації як особливостей сприйняття, інтерпретації та породження інформації особистістю. Це є необхідністю для ефективною адаптації людини до соціального світу. Зауважимо, що стан розвитку цивілізації сьогодення прийнято вважати інформаційним. Він полягає у створенні, накопиченні, обробці, передачі та використанні інформації у великих масштабах. Тому зростання кількості інформації та інформаційних технологій є підґрунтям сучасного соціуму. Саме вони створюють інформаційне суспільство сьогодення.

Таким чином, у зв'язку із стрімким розвитком інформаційних технологій та їх потужним впливом на людину і соціум, постає потреба вивчення позиції як системи ставлень особистості до інформації. Саме цим зумовлена **актуальність** вивчення вибіркового та індивідуального ставлення до інформації як складових частин інформаційно-психологічної позиції студентів.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. У розвідках зарубіжних та вітчизняних психологів, педагогів, філософів, соціологів, присвячених проблемам особистості, зокрема психологічній позиції, уведено поняття «ставлення», у т. ч. «вибіркоче ставлення». До таких праць належать дослідження Р. С. Крачфілда, Д. Креча, Л. В. Кузьменко, О. Ф. Лазурського, В. М. Мясичева, Г. Олпорта, М. М. Ф'юзона та ін.

Аналіз зазначених вище праць підтверджує ідею про те, що поняття «ставлення особистості» дедалі більше привертає увагу вчених

й активно вводиться до глосарію різних наук. Водночас цей термін уживається в різноманітних контекстуальних смислах, позначаючи різні категорії та характеристики особистості чи соціальних явищ.

Мета дослідження – теоретично та емпірично вивчити й установити концептуальні межі понять «вибіркове ставлення» та «індивідуальне ставлення» до інформації, що відіграють важливу роль в інформаційному суспільстві. **Завдання** полягає у здійсненні теоретичного та емпіричного дослідження понять вибіркового та індивідуального ставлення до інформації як структурних компонентів інформаційно-психологічної позиції студентів.

Для досягнення мети й вирішення завдання використано **теоретичні методи** дослідження: аналіз, синтез, узагальнення та систематизація наукових джерел із проблеми дослідження, а також **емпіричні методи**: стандартизовану методику визначення стилів інформаційного оволодіння як вибіркового ставлення до інформації [6], методику «Ідеальний комп'ютер», методику «Вільне групування об'єктів» В. А. Колги, методику Дж. Кагана «Порівняння подібних рисунків» для визначення індивідуального ставлення до інформації, метод статистично-математичної обробки результатів програмного забезпечення SPSS для здійснення кореляційного аналізу на основі r -коефіцієнта Пірсона.

Вибірка досліджуваних – 200 студентів гуманітарних спеціальностей Волинського національного університету імені Лесі Українки, віком від 18 до 22 років.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Проаналізувавши теоретичні джерела, зосередимо увагу на тому, як інформація впливає на особистість, власне на формування її інформаційно-психологічної позиції. Отже інформаційно-психологічна позиція у нашому дослідженні тлумачиться як система ставлень особистості (індивідуальних, свідомих, вибіркового) до інформації, до різноманітних інформаційних процесів, якими пронизане життя сучасної людини. Інакше кажучи, у системі відносин «інформація – людина» основоположним у формуванні унікальної, індивідуальної інформаційно-психологічної позиції особистості є ставлення.

У загальному значенні ставлення – це взаєморозміщення об'єктів та їх властивостей. У запропонованій концепції особистісного ставлення О. Ф. Лазурський визначав, що психологічним ядром особистості є індивідуально-цілісна система. Ця система складається із су-

б'єктивно-оцінних, свідомо-вибіркових ставлень до дійсності, являючи собою інтеріоризований досвід відносин з іншими людьми в умовах соціального оточення [5, 258]. Його послідовник В. М. М'ясищев зазначав, що психологічне ставлення є цілісною системою індивідуальних, вибіркових і свідомих зв'язків особистості з різними сторонами дійсності [3]. Найбільш динамічні та складні прояви ставлення людини до навколишнього середовища виражаються у її психічній діяльності. Так, система ставлень визначає характер переживань особистості, особливості сприйняття дійсності, характер поведінкових реакцій на зовнішні фактори впливу. Тобто усі складники психічної організації людини – від найнижчих до найвищих її підструктур – пов'язані, так чи інакше, зі ставленнями, причому функціональні можливості людини в організації діяльності можуть бути визначені лише на рівні активно позитивного ставлення до її завдання. А тому позитивний чи негативний досвід відносин із людьми, з навколишнім середовищем однозначно формує і відповідну систему внутрішніх ставлень особистості [5, 258].

Отже, явище інформаційно-психологічної позиції як сукупності ставлень, яке ми визначили, зумовлює потребу окреслити концептуальні межі останніх. Діяльність і поведінка людини в кожен конкретний момент визначаються її ставленням до різних сторін дійсності, видами ставлень, які впливають з історії розвитку особистості.

Основними видами інформаційного ставлення є індивідуальні, свідомі та вибіркові. Розглянемо їх більш докладно:

1. Індивідуальні ставлення є вродженими, проявляються у конкретно сформованих психологічних способах обробки інформації.

2. Свідомі ставлення – це вищий ступінь розвитку особистості, що визначається рівнем свідомого ставлення до соціуму, навколишньої дійсності та інформації як елемента буття сьогодення. Такі ставлення позначають певні інтереси, зацікавлення у конкретній інформації, надання пріоритету певним джерелам інформації для власного зростання.

3. Вибіркові ставлення – це такі ставлення, що проявляються в основних стилях засвоєння інформації [3, 10].

Через величезну кількість інформаційних потоків та джерел у процесі інформаційної взаємодії людина змушена вибирати лише конкретну інформацію, яка її цікавить у певний момент. У зв'язку із

цим людина формує власну інформаційно-психологічну позицію, а відтак змінюється рівень її соціальної зрілості.

Формування адекватної інформаційно-психологічної позиції значною мірою залежить від вибіркового ставлення особистості до певної інформації. На нашу думку, особливості вибіркового ставлення слід визначати через стилі інформаційного засвоєння. Є чотири основні стилі: абстрактно-послідовний, конкретно-послідовний, абстрактно-довільний, конкретно-довільний [6]. Розглянемо їх детальніше:

– *конкретно-послідовний стиль* вирізняється схильністю до теоретизування. До основних характеристик, які описують цей стиль, належать чутливий, конкретний, інтуїтивний, орієнтований на теперішнє, відкритий до нового, досвідчений, інтенсивний, конкретний;

– *абстрактно-довільний стиль* визначається такими характеристиками, як екстремальний, спостережливий, обізнаний, уважний, замислений, стриманий, проникливий;

– *абстрактно-послідовний* вирізняється такими властивостями, як аналітичний, вдумливий, оцінювальний, логічний, абстрактний, орієнтований на майбутнє, інтелігентний, раціональний;

– *конкретно-довільний* має такі особливості, як відповідний, дієвий, активний, продуктивний, прагматичний, компетентний, відповідальний [6, 252].

Індивідуальні ставлення до інформації ми розглядаємо як конкретні способи обробки інформації, що операціоналізуються в понятті когнітивних стилів особистості. Важливими тенденціями в обробці інформації є схильності до об'єктивного / категоріального та суб'єктивного / фактичного способів формулювання і вирішення проблем, а також ступінь широти діапазону еквівалентності в категоризації об'єктів. Обрані стилі є важливими у структурі інформаційно-психологічної позиції, адже саме вони є провідними метакогнітивними процесами, які визначають напрям когнітивної діяльності особистості зі сприймання, розуміння та породження інформації. Результат когнітивної обробки інформації значною мірою детермінується імпульсивністю чи рефлексивністю когнітивного контролю, який вимірюється однойменним когнітивним стилем. Цей когнітивний стиль охоплює низку особливостей у сприйнятті та розумінні інформації: триваліший час і ефективніші способи у збиранні інформації для вирішення різних проблем, вищий рівень метапам'яті, який дає змогу опрацювати більшу кількість альтернативних рішень, вираження вербального

контролю над когнітивною поведінкою, відповідно, вищий рівень сформованості мовленнєво-мисленнєвої діяльності.

Результати кореляційного аналізу різних стилів та способів обробки інформації як вираження вибіркового й індивідуального ставлення викладено у таблиці 1.

Як видно з таблиці, існують значущі кореляційні зв'язки між різними видами стилів і способів обробки інформації, які виражають індивідуальні й вибіркові ставлення у структурі інформаційно-психологічної позиції студентів. Примітним є наявність зв'язків окремо в групі індивідуальних та вибірових ставлень. Найсильнішими є зв'язки між конкретно-послідовним і конкретно-довільним стилями обробки інформації, відповідно, $r = 0,296$, при $p < 0,01$, а також між абстрактно-послідовним і абстрактно-довільним способами, відповідно, $r = 0,349$, при $p < 0,01$ у групі вибірових ставлень до інформації. Такий факт свідчить про індивідуальне тяжіння особистості до абстрактного чи конкретного стилю, попри довільність та послідовність обробки інформації.

Важливим вважаємо також наявність зв'язку між усіма стилями обробки інформації. Це свідчить про те, що особистість залучає увесь можливий арсенал стилів засвоєння інформації, які є принагідними в конкретній ситуації. Також цей факт вказує на градуальний, а не полюсний характер зазначених стилів, що належать до вибіркового ставлення до інформації. В актуальній ситуації сприймання, розуміння і породження інформації особистість застосовує синтез можливих стилів, серед яких перевага надаватиметься тому, який відповідає поставленому завданню.

Таблиця 1

Результати кореляційного аналізу вибірових та індивідуальних ставлень до інформації

Види стилів	Конкретно-послідовний стиль	Абстрактно-довільний стиль	Абстрактно-послідовний стиль	Конкретно-довільний стиль	Об'єктивно-категоріальний стиль	Суб'єктивно-фактичний стиль	Аналітичний стиль	Синтетичний стиль	Імпульсивний стиль	Рефлексивний стиль
Конкретно-послідовний стиль	1	0,210*	0,223*	0,296**	0,051	0,189	0,053	-0,017	0,021	-0,042
Абстрактно-	0,210*	1	0,349**	0,256*	-0,005	-0,009	-0,074	0,041	0,087	0,150

довільний стиль										
Абстрактно- послідовний стиль	0,223*	0,349**	1	0,499**	0,068	-0,047	0,161*	-0,023	-0,012	-0,051
Конкретно- довільний стиль	0,296*	0,256*	0,499**	1	-0,014	-0,030	-0,044	0,023	0,175*	-0,022
Об'єктивно-катего- ріальний стиль	0,051	-0,005	0,068	-0,014	1	-0,866**	-0,012	0,066	-0,174*	0,002
Суб'єктивно-фактич- ний стиль	0,189*	-0,009	-0,047	-0,030	-0,866**	1	-0,009	0,67	0,218**	-0,032
Аналітичний стиль	0,053	-0,074	0,161*	-0,044	-0,012	-0,009	1	-0,777**	-0,047	0,087
Синтетичний стиль	-0,017	0,041	-0,023	0,023	0,066	0,67	-0,777	1	-0,015	0,078
Імпульсивний стиль	0,021	0,087	-0,012	0,175*	0,174*	0,218*	-0,047	-0,015	1	-0,139*
Рефлексивний стиль	-0,042	0,150	-0,051	-0,022	0,002	-0,032	0,087	0,078	0,078	1

Примітка:

* – значущі при $p > 0,05$

** – значущі при $p > 0,05$.

На протипагу вибіркового ставленню, індивідуальне ставлення охоплює когнітивні стилі як своєрідні способи обробки інформації, що мають вже не градуальний, а полюсний характер. Як бачимо з таблиці, яскраве вираження полюса аналітичності в когнітивному стилі «широкий/вузький діапазон еквівалентності» передбачає виключення полюса синтетичності, $r = -0,777$, при $p < 0,01$. Погоджуємося з думкою М. О. Холодної про те, що когнітивний стиль характеризує передусім спосіб, а не рівень успішності виконання когнітивної діяльності, а також має вроджений характер і поглиблюється відповідно до заданого полюса протягом життя [7].

Помітним є те, що між різними полюсами когнітивних стилів як складовими частинами індивідуального ставлення особистості студента до інформації не існує таких тісних кореляційних зв'язків, як між стилями обробки інформації. Таким чином, виявляючи полюси аналітичності, рефлексивності, об'єктивності й категоріальності, особистість дедалі більше віддаляється від протилежних полюсів – синтетичності, імпульсивності, суб'єктивності і фактичності. Окрім того, не спостерігається значних кореляційних зв'язків між різними видами когнітивних стилів, окрім негативного зв'язку між показниками полюса об'єктивності / категоріальності та імпульсивності, відповідно $r = -0,174$, при $p < 0,05$. Отож об'єктивний і категоріальний спосіб обробки інформації, який визначає категоризацію об'єктів та явищ навколишнього світу на основі істотних категоріальних властивостей, передбачає рефлексивний контроль власної когнітивної діяльності.

Помітними є кореляційні зв'язки між показниками стилів, які належать до обох груп ставлень – вибіркового та індивідуального. Так,

спостерігаються значущі кореляційні зв'язки між показниками абстрактно-послідовного (вибіркове ставлення) та аналітичного стилів (індивідуальне ставлення), відповідно $r = 0,161$, при $p < 0,05$; конкретно-довільного стилю та імпульсивності, відповідно $r = 0,175$, при $p < 0,05$. Також встановлено кореляційний зв'язок між конкретно-послідовним стилем засвоєння інформації та суб'єктивним / фактичним способом обробки інформації, відповідно $r = 0,189$, при $p < 0,05$, абстрактно-довільним та рефлексивним стилями, відповідно $r = 0,150$, при $p < 0,05$. Це ще раз підкреслює інтуїтивну та наочно-образну сутність конкретно-послідовного стилю. Отже у структурі інформаційно-психологічної позиції особистості спостерігаються зв'язки між різними видами ставлень.

На основі запропонованих характеристик спробуємо визначити особливості стилів засвоєння інформації. Конкретно-послідовний стиль засвоєння інформації потребує чіткої предметної співвіднесеності останньої. У запропонованому стилі важливу роль, очевидно, відіграє інтуїтивно-почуттєве відображення навколишньої дійсності на основі захоплення візуальних властивостей об'єктів. Цей стиль ґрунтується на наочно-образному мисленні, а послідовність обробки інформації, на наш погляд, опосередковується її візуалізацією. Окрім того, цей стиль особистості ґрунтується на її суб'єктивному досвіді, що пов'язує його із суб'єктивним і фактичним способом обробки інформації.

Абстрактно-довільний спосіб вирізняється, передусім, стриманістю, проникливістю, що пов'язує його з рефлексивним і когнітивним контролем обробки інформації. Носії цього стилю зважено обирають альтернативні рішення, що часто захищає їх від надмірних помилок.

Абстрактно-послідовний стиль характеризується аналітичністю, логічністю, раціональністю, тому природним є кореляційний зв'язок із вузьким полюсом діапазону еквівалентності, що виражається в аналітичному способі обробки інформації.

Конкретно-довільний стиль вирізняється прагматичними характеристиками, ґрунтується на практично-дієвому мисленні, має продуктивну й активну природу. Водночас часто цей стиль виявляється у поспішному прийнятті рішень, недостатньому вивченні гіпотез, що пов'язує його з таким полюсом когнітивного стилю обробки інформації, як імпульсивність.

Аналіз результатів дослідження дає змогу встановити такі взаємозв'язки між вибірковими й індивідуальними ставленнями осо-

бистості у структурі інформаційно-психологічної позиції студентів (табл. 2).

Таблиця 2

**Особливості ставлень особистості у структурі
інформаційно-психологічної позиції**

№ з/п	Вибіркові ставлення	Індивідуальні ставлення
1	Конкретно-послідовний стиль засвоєння інформації	Суб'єктивний / фактичний спосіб обробки інформації
2	Абстрактно-довільний стиль засвоєння інформації	Рефлексивний спосіб обробки інформації
3	Абстрактно-довільний стиль засвоєння інформації	Аналітичний спосіб обробки інформації
4	Конкретно-довільний стиль засвоєння інформації	Імпульсивний спосіб обробки інформації

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, перспективним вбачаємо детальніше вивчення стилів засвоєння інформації, які, на нашу думку, дають чітке уявлення стосовно сприйняття інформації та сформованого в людини вибіркового ставлення до тієї чи іншої інформації в актуальній ситуації. Окрім того, вважаємо важливим потенціал розвитку вибірових ставлень, які, на противагу когнітивним стилям, мають градуальний характер та можуть вдосконалюватися протягом життя особистості. Таке вдосконалення потрібне не лише для підвищення ефективності навчально-професійної діяльності студентів, а й для створення сприятливих соціально-психологічних умов забезпечення інформаційної безпеки особистості.

Список використаної літератури

1. Адлер А. Понять природу человека : пер. с нем. / А. Адлер. – СПб. : Академ. проект, 1997. – 256 с.
2. Бех І. Д. Категорія «ставлення» в контексті розвитку «Я» особистості / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 9 (16). – С. 9–21.
3. Мясищев В. Н. Психология отношений / В. Н. Мясищев ; под ред. А. А. Бодалева. – М. : Ин-т практ. психологии ; Воронеж : НПО «МОД ЭК», 1995. – 356 с.
4. Нартова-Бочавер С. В. Психология личности та міжособистісних відносин / С. В. Нартова-Бочавер. – М. : Эксмо-прес, 2001. – 234 с.
5. Психология : словарь / под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.
6. Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. – М. : Психотерапия, 2009. – 544 с.

7. Холодная М. А. Когнитивные стили: о природе индивидуального ума / М. А. Холодная. – М. : ПЕРСЭ, 2002. – 304 с.